

3.17. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

GREENING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING A SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY

Тетяна Герлянд

доктор педагогічних наук, старший
науковий співробітник, завідувач
лабораторії технологій професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-7991-0431>
alfina_g@ukr.net

Tetiana Gerliand

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior
Researcher, Head of the Laboratory of
vocational training technologies of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7991-0431>
alfina_g@ukr.net

Екологізація професійної підготовки майбутніх фахівців зумовлена потребою суспільства в реалізації векторів стратегії сталого розвитку; досягненням розуміння ними суті екологічних проблем на основі систематичності, усвідомленості та повноти освоєння отриманих знань; спрямованості освітнього процесу на набуття майбутніми фахівцями досвіду природоохоронної діяльності; необхідному чиннику – формуванню готовності майбутнього фахівця до дбайливого ставлення в процесі трудової діяльності до природних ресурсів.

The greening of the professional training of future specialists is conditioned by the need of society to implement the vectors of the sustainable development strategy; achieving their understanding of the essence of environmental problems based on the systematic, conscious and complete assimilation of the acquired knowledge; focusing the educational process on the acquisition of experience in environmental protection by future specialists; and the necessary factor – the formation of the readiness of a future specialist to take care of natural resources in the course of their work.

Ключові слова: довкілля, сталий розвиток, екологізація освіти, майбутні фахівці, навколишнє середовище, професійна підготовка, природоохоронна діяльність.

Keywords: environment, sustainable development, greening of education, future specialists, environment, professional training, environmental protection.

Сучасна роль довкілля у суспільстві актуалізує проблему забезпечення права людей на життя, яка зумовлена низкою суспільних причин, зокрема: відчутними змінами в природному довкіллі, пов'язаними з активною антропогенною діяльністю (зміни клімату, міграція видів фауни, скорочення біорізноманіття, нераціональне споживання, деградація ландшафтів тощо); необхідністю формування відповідної компетентної поведінки здобувачів освіти в довкіллі;

інтеграцією суспільних інституцій у вирішенні екологічних проблем; інтенсивним формуванням інформаційного простору, який доповнює цілеспрямований педагогічний вплив закладів освіти; нестачею освітніх ініціатив із трансформації проблем формування екологічних і еволюційних цінностей.⁷⁹⁹

Сьогодення визначається для кожної країни світу відповідним пріоритетом досягнення сталого розвитку. Екологічна політика чинною українською нормативною документацією ототожнюється із сукупністю взаємоузгоджених управлінських економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності, актуалізує питання розвитку екологічної освіти як основного фактору означеного процесу.⁸⁰⁰

Завданням екологічної освіти за сучасних умов нині особливо актуалізовано діяльність викладача, яка безпосередньо пов'язана з екологізацією навчання, що відбувається з позиції збереження здоров'я людини та навколишнього середовища; самовдосконалення, підвищення своєї професійної майстерності в галузі здоров'язбережування та охорони природи. Стан екологічної освіти, значною мірою, залежить від рівня сформованості відповідної компетентності викладача та його професійної готовності до означеного напрямку педагогічної діяльності. Тобто, важливою ланкою в реалізації означених завдань є педагог, на якого безпосередньо покладається відповідальність за формування особистості майбутнього фахівця. Досягти цього можливо, зокрема, шляхом розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців закладів професійної освіти різної профілізації.⁸⁰¹

Проектування змісту екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців має враховувати такі

⁷⁹⁹ Нагорна, І. Р., Сорочинська, О. А. & Власенко, Р. П. (2018). Формування екологічної свідомості студентів у процесі фахової підготовки. У *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків. 7–8 грудня 2018 р.): у 2-х частинах, II, 29.

⁸⁰⁰ Верховна рада України. (2019с). *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

⁸⁰¹ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

вимоги: їхнє наповнення на всіх етапах спрямоване на реалізацію головної мети цієї підготовки; будується на відповідних наукових засадах; відповідає логіці та системі, властивих тій чи іншій галузі освітніх знань; ґрунтується на взаємозв'язку між окремими навчальними дисциплінами професійної підготовки; відображає зв'язок теорії з практикою; відповідає віковим і психофізіологічним можливостям майбутніх фахівців; сприяє підвищенню їх загальнокультурного та освітнього рівнів; здійснюється на фундаментальній, культурно-гуманістичній основі; відповідає сучасним вимогам дидактичного характеру; орієнтоване на екологічну підготовку майбутніх фахівців не лише у сьогоденні, а й на перспективу.

Критерії та методи змісту екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців – це безпосередні інструменти визначення конкретного навчального матеріалу екологічного спрямування. До таких відносяться, зокрема, критерії відповідності, достатності та пріоритетності. Так, перший окреслено Державним стандартом професійної (професійно-технічної) освіти; достатності – формуванням світогляду, забезпеченням цілісності й системності знань та продовження освіти у майбутньому; пріоритетності – соціальною спрямованістю професійної освіти, формуванням життєво важливих ключових компетентностей особистості. За такого підходу навчальний матеріал повинен добиратися в контексті потреб майбутньої професійної діяльності (при розкритті особистісного змісту засвоєння знань), сприйматися як предмет діяльності здобувача освіти, сприяти нагромадженню досвіду самостійної творчої роботи. Зміст навчального матеріалу і процес його засвоєння повинні поєднуватися з формуванням емоційно-ціннісного ставлення особистості до оточуючого середовища та природних ресурсів. Для встановлення конкретного змісту знань та способів діяльності, які підлягають вивченню, слід використовувати також критерії видів цих знань, логіку науки й навчальної дисципліни, типи умінь тощо.

Розподіл професійної підготовки екологічної спрямованості повинен виявлятися через критерії, цільові установки й кінцеві її результати, на конкретну професійну підготовку молоді, тільки тоді вона буде мати реальний ефект.

Наприклад, взаємозв'язок між загальноосвітньою і професійною підготовками у закладах професійної освіти виявляється у тому, що дисципліни, які входять до цих напрямів, вивчаються в єдності, доповнюючи одна одну. Для того, щоб цей зв'язок якомога краще

усвідомлювався майбутніми фахівцями, необхідна узгодженість навчальних планів і програм, де передбачалося вивчення міжпредметних зв'язків шляхом вивчення споріднених тем. Взаємозв'язок професійної та загальноосвітньої підготовки, наприклад, в аспекті екологічної парадигми, створює передумови для взаємозбагачення природничої та гуманітарної культур, що забезпечує майбутньому фахівцю формування цілісної картини навколишнього світу з погляду сучасної науки; закладає наукову основу для оцінювання майбутньої професійної діяльності; сприяє творчому розвитку особистості й проєктування нею програми реалізації власної індивідуальності. Особливо це стосується професійної підготовки, яка повинна забезпечити майбутнім фахівцям екологізовані фундаментальні предметні знання, розвиток необхідних умінь і навичок, а також спрямовувати на розвиток творчості та потреби самоосвіти. Всі ці завдання зумовлюють зміни цілей, принципів, змісту, методів, форм та засобів навчання у професійній підготовці.

Аналіз чисельних наукових джерел дозволив зробити висновок, що проблема забезпечення цілісності довкілля загострила необхідність екологізації всієї системи освіти. Тобто, екологізація знань, умінь та навичок становить основу будь-якої освіти, зокрема, професійної, яка допоможе забезпечити підготовку кваліфікованих фахівців з відповідними діяльними настановами щодо збереження навколишнього природного середовища. За сучасних умов надзвичайно важливо вміння фахівця приймати екологічно виважені рішення, вміння передбачати наслідки трудової діяльності, пов'язані з природокористуванням, поєднання власних життєвих інтересів з сучасним і майбутнім соціально-природним середовищем.

Отже, екологізація освіти стає безпосереднім рушієм формування екологічної свідомості здобувачів освіти, тобто свідомого ставлення до навколишнього середовища шляхом впливу на усі ланки освітнього процесу. Одночасно на практиці реалізація такого підходу не може відбуватися лише через введення предметів екологічного спрямування або їхню фрагментарну екологізацію. Тому стає актуальною необхідність як екологізації всього комплексу знань про навколишній світ, так і усвідомленої, цілеспрямованої екологічної діяльності.

Екологічна безпека при цьому ототожнюється з будь-якою діяльністю, що припускає безпечний вплив на екологічне середовище та виключає порушення балансу природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що забезпечує стале існування певної екосистеми.

Як бачимо, екологічна компетентність населення безпосередньо залежить від ефективності її набуття в закладах освіти різного рівня. Як відомо, у період навчання формується система відповідних норм, правил, принципів, переконань, цілісний світогляд, екологічне мислення й культура, що ґрунтується на цінностях людини. Під час навчально-пізнавальної діяльності здобувачі освіти вчать аргументації власних суджень, доведення істинності чи помилковості положень, наведення висновків та узагальнень, розвитку критичного мислення. Формування екологічної компетентності здобувачів освіти як міжпредметної надбудови базується на природничій освіті, цілісності знань про природу, інтеграції змісту навчальних дисциплін, забезпечує підготовку репродуктивних сил суспільства до забезпечення стійкості та сталого розвитку держави.⁸⁰²

У свою чергу, виробнича діяльність людини дедалі більше змінює біологічний та геологічний стан Землі, що, з одного боку, призвело до виникнення кризової екологічної ситуації, а з іншого – до фатальних змін у системі «суспільство-природа». Водночас усвідомлення необхідності перегляду взаємовідносин людства з навколишнім природним середовищем стає можливим на основі цілеспрямованого педагогічного впливу. Саме тому екологічну освіту вважають наразі чинником, що може суттєво вплинути на оновлення гармонізації цих змін у системі. Саме екологічна освіта, побудована на принципах наступності, всезагальності, компенсаторності, може стати підґрунтям для створення майбутньої сталої стратегії, спрямованої на виховання громадян з новими світоглядними цінностями, що відповідатимуть потребам суспільства і природи.⁸⁰³

Важливість галузевої екологічної підготовки значно актуалізується для фахівців, діяльність яких передбачає безпосередню взаємодію з природними об'єктами, коли від вибору їх рішень залежить екологічне майбутнє біосфери.

Відповідно перспективи розвитку професійної освіти вимагають від здобувачів усвідомленої природовідповідної діяльності, здійснення якої неможливе без спеціальної екологічної професійно спрямованої підготовки. Водночас об'єктивне розуміння екологічної проблеми в умовах інноваційних змін потребує нетрадиційних підходів та їх концептуального оформлення.

⁸⁰² Бондар, О. І., Барановська, В. Є., Єресько, О. В. & ін. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях*: науково-методичний посібник для вчителів. Грінь Д.С. [вид.]. <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>

⁸⁰³ European Commission. (n.d.-c). *Statistics on digitalisation and the digital economy*. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi>

У процесі збільшення обсягу навчального матеріалу та ускладнення варіативності їх змісту перед здобувачами освіти постає проблема засвоєння значної кількості екологічної інформації та її практичного застосування. Таким чином, виникає суперечність між об'єктивними факторами і суб'єктивними чинниками: стрімким збільшенням обсягу наукової інформації, обумовленим зростанням суспільних потреб, та суб'єктивною неспроможністю здобувачів освіти до її засвоєння; необхідністю здобувати нові знання та відсутністю у здобувачів освіти відповідних умінь і навичок їх систематизувати задля подальшого ефективного використання на практиці. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є розроблення нових підходів до засвоєння екологічних знань з використанням різноманітних форм і методів систематизації знань.

Водночас, аналіз досвіду екологічного складника у системі закладів професійної освіти, які здійснюють підготовку майбутніх кваліфікованих робітників, показав, що наразі відсутні комплексні педагогічні дослідження щодо особливостей змісту, профільної спрямованості, методики систематизації екологічних знань для майбутніх кваліфікованих робітників різних галузей.⁸⁰⁴

Ефективність екологічної підготовки майбутнього фахівця має певні особливості й пов'язана з вирішенням комплексу професійних завдань. Проте аналіз чинних навчальних планів закладів професійної освіти з трирічним терміном навчання показав, що екологічна складова професійної підготовки становить не більше 1,2 % від загального обсягу часу. Негативність ситуації посилюється низьким рівнем використання можливостей спеціальних дисциплін, коли більшість викладачів тільки констатують наявність екологічних проблем без окреслення причин і визначення шляхів їх розв'язання; відсутністю розробленого змісту екологічної інформації профільного спрямування, методики систематизації і узагальнення екологічних знань, набутих в процесі вивчення як загальноосвітніх, так і спеціальних дисциплін.

Тому можна констатувати, що ефективність екологічної освіти неможлива без: врахування сучасних вимог суспільства і ринку праці до рівня екологічної освіти майбутніх фахівців; забезпечення професійного спрямування екологічної освіти у закладах професійної освіти; забезпечення гнучкості й варіативності змісту екологічної освіти на основі використання варіативних (авторських) програм;

⁸⁰⁴ Каленський, А. А., & Герлянд, Т. М. (2022). Принципи розроблення та застосування екоорієнтованих педагогічних технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: педагогічні науки*, 3(50), 1, 233-238 <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-233-238>

запровадження інноваційних форм і методів систематизації екологічних знань, набутих в процесі вивчення природничо-наукових та спеціальних дисциплін; отримання наступності й системності у використанні визначених форм і методів систематизації екологічних знань; сприяння розвитку навичок самостійно-пізнавальної навчальної діяльності; створення і постійного оновлення відповідних навчально-методичних матеріалів.

За таких умов навчання екології набуває системного, не фрагментарного характеру, яке помітно впливає на осмислене сприйняття екологічних знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Доведено, що усунення зазначених недоліків вимагає низки умов. Зокрема, коригування навчальних планів і програм; посилення взаємозв'язку загальноосвітньої та професійної підготовки здобувачів освіти; удосконалення спільної діяльності викладачів і здобувачів освіти та розроблення комплексу специфічних форм і методів систематизації знань. Саме останній напрям забезпечить свідоме засвоєння наукових фактів, понять, теоретичних моделей, принципів, теорій, екологічних закономірностей та сформує вміння використовувати їх для аналізу наукової інформації; розвиток логічного мислення; уміння користуватися індуктивним та дедуктивним методами пізнання, свідомо узагальнювати набуті знання задля пояснення змін у навколишньому природному середовищі, які відбуваються під впливом професійної діяльності; оволодіння навичками щодо використання сучасних засобів експериментальних досліджень; розвивати уміння та навички розв'язувати практичні екологічні задачі, у тому числі пізнавальні й творчі, використовуючи довідкову, нормативну літературу; формує науковий світогляд та екологічне мислення здобувачів освіти.

Це засвідчує про необхідність екологізації навчання, зокрема через:

- 1) виокремлення, аналіз та опрацювання «ключових» екологічних питань на уроках загальноосвітніх дисциплін та дисциплін професійного циклу;
- 2) надання професійного спрямування теоретичним екологічним знанням;
- 3) приведення набутих екологічних знань у певну систему;
- 4) безпосереднє застосування на практиці систематизованих екологічних знань.

Реалізація цих положень передбачає: формування цілісного сприйняття екологічного змісту відповідно до горизонтальної (блоковий матеріал загальноосвітніх і спецдисциплін) і вертикальної систематизації; викладання екології за авторськими програмами викладачів; системну організацію самостійної діяльності й пошукової праці здобувачів освіти; запровадження різноманітних екоорієнтованих педагогічних технологій, механізм яких спрямований на формування в здобувачів освіти системного і цілісного набуття екологічних знань та необхідності їх застосування на практиці у майбутньому через відповідних комплекс організаційно-педагогічних умов (корекція, узгодження навчальних планів та програм; забезпечення координації загальноосвітньої і професійної підготовки; вдосконалення спільної діяльності викладачів та здобувачів освіти; забезпечення освітнього процесу дидактичними матеріалами для самостійної роботи здобувачів освіти; методична підготовка викладачів до проведення відповідної екоорієнтованої навчальної діяльності).

Свідоме засвоєння навчальної інформації передбачає виокремлення у кожній темі системи провідних понять, закономірностей, законів, що підлягають обов'язковому засвоєнню, а також сукупності фактів, аргументів, категорій, які доповнюють систему понять й сприяють їх осмисленню і розумінню. Разом вони впливають на формування практичних дій.⁸⁰⁵

Таким чином, організація навчального екоорієнтованого матеріалу в процесі переходу від абстрактного до конкретного передбачає його структурування, яке передувє систематизації й надає змогу збільшити інформаційний обсяг; зменшити час на засвоєння теоретичного матеріалу й відповідно збільшити час на проведення практичних занять; усвідомлено здійснювати систематизацію знань; розвивати індивідуальні здібності здобувачів освіти завдяки використанню відповідних методичний прийомів.

Це надасть підстави позитивно оцінити викладачам запропоновані форми і методи систематизації екологічних знань здобувачів освіти. Зокрема, створення умов для формування у них цілісного уявлення про довкілля, вироблення еколого-практичних умінь та навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;

⁸⁰⁵ Нестерова, Л. В. (2012). Науково-методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*, 6, 48–52. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mir_2012_6_13

формування умінь систематизувати навчальний матеріал; глибше усвідомити наслідки впливу професійної діяльності на навколишнє середовище та підстави реально оцінити власні можливості у вирішенні екологічних проблем локального й регіонального значення.

Отже, однією з важливих умов ефективної реалізації екологізації професійної підготовки майбутніх фахівців є належна організація освітнього процесу в цьому аспекті. Досягнення мети екологічної освіти, а саме формування екологічної компетентності особистості на основі одержаних у процесі навчання знань, умінь, практичних навичок, переконань і усвідомлення необхідності захисту довкілля та виховання екологічно-грамотних, орієнтованих на активність агентів змін, чия діяльність позитивно впливатиме на навколишній світ, безпосередньо пов'язане з використанням різноманітних методів навчання, які застосовуються в закладах професійної освіти. Екологізація професійної підготовки майбутніх фахівців при цьому спрямована, зокрема, на:

- доповнення змісту професійної підготовки еколого-валеологічною складовою відповідно до специфіки навчальної дисципліни;
- посилення прикладної спрямованості змісту професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом їх залучення до природоохоронної діяльності;
- зорієнтованість на розвиток у майбутніх фахівців потреби та практичної готовності до екологічної діяльності;
- використання сучасних екоорієнтованих педагогічних технологій у процесі вивчення дисциплін професійного циклу в закладах професійної освіти;
- активізацію процесу формування екологічної компетентності майбутніх фахівців.

Використання завдань екологічного змісту надає також можливість підкреслити важливу роль майбутньої професійної діяльності в протистоянні екологічному невігластву та формування у здобувачів освіти почуття особистої відповідальності за збереження навколишнього середовища.